

Б.В. ОСТРОВСЬКАкандидат юридичних наук,
докторант Інституту держави і права
імені В. М. Корецького НАН України**ЗАХИСТ ПРАВА НА ЖИТТЯ В КОНТЕКСТІ РОЗВ'ЯЗАННЯ
АКТУАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ БІОЕТИКИ В МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ**

У статті досліджуються досягнення науково-технічного прогресу в біомедицині, які зумовили необхідність розв'язання наявних проблем у площині міжнародного права. Вивчення міжнародно-правових актів, пов'язаних з правом на життя у сфері біоетики, дало можливість сформулювати висновки та пропозиції, зокрема, щодо важливості: закріплення у міжнародному праві моменту зародження життя людини та міжнародно-правового статусу ембріону людини; заборони евтаназії; розвитку паліативної допомоги; заборони як репродуктивного, так і терапевтичного клонування людини; розвитку терапії за допомогою альтернативних джерел стовбурових клітин; створення міжнародних реєстрів донорів; заборони «біотехнологічного покращення людини», а також проведення генетичних маніпуляцій на пренатальній стадії розвитку людини, що загрожують майбутнім поколінням людства (зокрема, створення химер, гібридів, мутантів) та інші.

Ключові слова: науково-технічний прогрес, міжнародне право, право на життя, біоетика.

Островская Б. В. Защита права на жизнь в контексте решения актуальных проблем биоэтики в международном праве

В статье исследованы достижения научно-технического прогресса в биомедицине, которые обусловили необходимость решения имеющихся проблем в плоскости международного права. Изучение международно-правовых актов, связанных с правом на жизнь в сфере биоэтики, позволило сформулировать выводы и предложения. В частности, отмечается важность: закрепления в международном праве момента зарождения жизни человека и международно-правового статуса эмбриона человека; запрета эвтаназии; развития паллиативной помощи; запрета как репродуктивного, так и терапевтического клонирования человека; развития терапии с помощью альтернативных источников стволовых клеток; создание международных реестров доноров; запрета «биотехнологического улучшения человека», а также запрета проведения генетических манипуляций на пренатальной стадии развития человека, которые угрожают будущим поколениям человечества (в частности, создание химер, гибридов, мутантов) и другие.

Ключевые слова: научно-технический прогресс, международное право, право на жизнь, биоэтика.

Ostrowska B. V. The right to life protection in the context of the solution of actual bioethical problems in international law

The article deals with the achievements of scientific and technological progress in biomedicine, which necessitated the solution of existing problems in the area of international law. The study of international legal acts relating to the right to life in the field of bioethics makes it possible to formulate the conclusions and proposals. In particular, stresses the importance of: fixing the moment of human life origin in the international law and the international legal status of the human embryo; prohibition of euthanasia; development of palliative care; prohibition of both reproductive and therapeutic human cloning; development of therapy with

alternative sources of stem cells; creation of international donor registers; prohibition of "human biotechnological improvement" as well as genetic manipulation at the prenatal stage of human development, threatening future generations of mankind (in particular, the creation of chimeras, hybrids, mutants), and others.

Key words: *scientific and technological progress, international law, right to life, bioethics.*

Застосування до людини досягнень науково-технічного прогресу у галузі біології, медицини, генетики, зокрема у сфері допоміжних репродуктивних технологій, клонування, штучного переривання вагітності, евтаназії, використання анатомічних матеріалів людини (її органів, тканин, клітин та крові) для науково-дослідних цілей, донорства та трансплантації, спонукало до наукового дослідження проблем біоетики, які виникали під впливом таких досягнень. Оскільки ці проблеми прямо стосувалися питань життя та смерті людини, вони здійснили значний вплив на права людини, ставши предметом міжнародного занепокоєння.

Публічні обговорення стосовно зіставлення користі та етичної допустимості зазначених досягнень прогресу в біомедицині по відношенню до людини зумовили необхідність розв'язання наявних проблем у площині міжнародного права.

З огляду на нові загрози життю людини та важливість дотримання етичних принципів та норм у міжнародному праві виник новий напрям, пов'язаний із захистом прав та гідності людини в контексті зазначених проблем біоетики, а найперше – права на життя на усіх стадіях розвитку людини, як уже народженої, так і ще ненародженої.

Питання життя та смерті є природними процесами, а тому дискусії стосовно їх правового закріплення мають узгоджуватися з даними природничих наук, оскільки від нормативно визначеного моменту зародження життя людини та критеріїв смерті прямо залежить реалізація права на життя у юридичній площині. Тому лише за допомогою комплексного підходу можна правильно визначити зміст права на життя та захистити життя людини.

Наразі питання біоетики і прав людини досліджуються у міждисциплінарному поєднанні природничих і гуманітарних наук. Так, окремі аспекти біоетичних питань, пов'язаних з правом на життя, досліджували в контексті загального зв'язку біоетики і права (Т. Тарахонич, О. Тарахонич¹), міжнародного права прав людини (Т. Короткий², О. Мірошниченко, М. Медведєва³, М. Тіріна⁴, Н. Васильєва⁵, К. Ксьондзик⁶), права біоетики (О. Кашинцева⁷, В. Третякова⁸), медичного права (І. Сенюта, Р. Гревцова⁹), цивільного права (С. Булеца¹⁰), а також медицини (В. Медведєв¹¹, О. Огірко), біології (В. Грищенко), філософії (С. Пустовіт, С. Вековшиніна, В. Кулініченко), теології (І. Бойко, П. Гусак) тощо. Серед зарубіжних дослідників проблем біоетики у міжнародному праві слід назвати R. Andorno¹², C. Chedeville¹³, M.S. Clados, H. A.M.J. ten Have¹⁴, S. A.M. McLean, H. Rosenau, C.E. Schneider, G.P. Smith, M. Soniewicka, P. Sýkora, а також E. Sgreccia¹⁵, A.J. Spagnolo, M.L. Pietro, T.L. Beauchamp¹⁶, R. Tokarczyk¹⁷ та ін.

Вивчення міжнародно-правових актів, пов'язаних з правом на життя у сфері біоетики, дає можливість сформулювати такі висновки та пропозиції. Зокрема, важливими є:

закріплення в міжнародному праві моменту зародження життя людини. Оскільки в міжнародно-правових актах не дається уніфікованого визначення поняття «людина», натомість вживаються узагальнюючі поняття «кожен», «кожна людина», держави по-різному тлумачать ці дефініції на основі власних національно-правових підходів до зародження життя. Це спричиняє неоднозначність у визначенні моменту його правової охорони. Водночас правове закріплення виникнення права на життя з моменту зачаття та протягом усього періоду пренатального розвитку людини, а не лише з моменту її народження, дасть змогу уникнути юридичних розбіжностей його тлумачення;

закріплення рівного міжнародно-правового статусу ембріону людини, як зачатого природним способом, так і створеного в результаті застосування різних методів допоміжних репродуктивних технологій (гомологічного та гетерологічного запліднення *in vivo*, *in vitro*);

заборони евгенічних практик, зокрема на основі преїмплантаційної та пренатальної генетичної діагностики¹⁸;

встановлення виключного обмеження права на життя на пренатальній стадії розвитку людини рівним правом на життя матері;

заборони використання ембріональних стовбурових клітин та іншого матеріалу для наукових, медичних, косметичних та інших цілей;

розвиток терапії за допомогою альтернативних джерел стовбурових клітин: власних стовбурових клітин дорослого організму, а також стовбурових клітин пуповинної крові та плаценти;

заборони як репродуктивного, так і терапевтичного клонування людини, оскільки в результаті останнього відбувається знищення ембріонів¹⁹;

заборони «біотехнологічного покращення людини» шляхом застосування інноваційних технологій з метою покращення її фізичних чи інтелектуальних якостей, на відміну від терапевтичної мети такого застосування;

заборони проведення генетичних маніпуляцій на пренатальній стадії розвитку людини, що загрожують майбутнім поколінням людства (зокрема, створення химер, гібридів, мутантів);

обмеження маніпуляцій з генетичним матеріалом людини терапевтичними, діагностичними чи профілактичними цілями;

заборони евтаназії (як активної форми – асистованого суїциду, так і пасивної – «вбивства з милосердя»)²⁰;

розвитку паліативної допомоги як альтернативи евтаназії, ґрунтуючись на повазі до права на відмову від лікування (зокрема, життєвopідтримувальної терапії) на основі принципів автономії, інформованої згоди пацієнта на медичне втручання та вибір методів лікування, навіть якщо це спричинить його смерть, що може бути засобом реалізації права на природну смерть;

уніфікації правового регулювання донорства та трансплантації для максимально швидкого забезпечення потреб у донорських анатомічних матеріалах²¹;

створення міжнародних реєстрів донорів для забезпечення прозорості доступу до необхідних реципієнтам анатомічних матеріалів людини;

визначення правового статусу тіла людини та його частин (органів, тканин, клітин, у тому числі гамет) з метою запобігання комерціалізації у сфері донорства та трансплантації;

заборони торгівлі органами і тканинами людини на рівні універсального міжнародного права.

Оскільки життя людини є найвищою цінністю, то всі досягнення людства, виникнення яких спонукає науково-технічний прогрес, мають бути спрямовані на його збереження²². У цьому аспекті необхідно сприяти розвитку інноваційних технологій з метою збереження та подовження життя людини, зокрема у критичних станах (у надзвичайних та екстрених клінічних ситуаціях), а також забезпечувати рівний доступ до здобутків науково-технічного прогресу, що є важливим засобом реалізації принципу недискримінації.

Отже, захист фундаментального права людини на життя з питань, які можуть становити загрозу для людського існування як в індивідуальному, так і в глобальному масштабі, має закріплюватися на рівні універсального міжнародного права. Наразі у міжнародному праві відсутній єдиний нормативно-правовий акт зобов'язального характеру (на зразок біоетичної конвенції з прав людини чи міжнародного біоетичного кодексу Генеральної Асамблеї ООН), який на основі спільних міжнародно-правових стандартів регламентував би захист прав людини, найперше право на життя, враховуючи біоетичні засади при застосуванні інноваційних біотехнологій.

Такий міжнародно-правовий акт має визначати право на життя кожної людини без будь-якої дискримінації: на усіх стадіях її розвитку (зокрема, протягом усього пренатального періоду), незалежно від стану здоров'я, залежності від сторонньої допомоги, здатності самостійно приймати рішення тощо. Важливим є закріплення неприпустимості встановлення застережень до нього і запровадження механізму моніторингу за імплементацією та дотриманням його норм на рівні національних правових систем через відповідний конвенційний орган, а також встановлення відповідальності за порушення його приписів.

Провідну роль у вирішенні актуальних біоетичних питань, пов'язаних з правом на життя, відіграє європейська правова модель розвитку біоетики в міжнародному праві, що зумовлено наявністю Конвенції про права людини та біомедицину (1997 р.)²³.

Враховуючи відмінності національно-правових актів держав, які стосуються проблем біоетики, вбачається за доцільне їх уніфікація на рівні міжнародного права. Уніфікація біоетичного законодавства сприятиме розвитку міжнародного співробітництва у сфері інноваційних технологій та їх застосування по відношенню до людини на основі універсальних принципів, якими повинні керуватись держави при прийнятті власних національних норм у сфері біоетики.

Наразі уніфікація національного законодавства держав з біоетичних питань у галузі прав людини стоїть на порядку денному міжнародного співтовариства та є шляхом до врегулювання міжнародних суперечностей.

Залишаються відкритими питання ратифікації Конвенції про права людини та біомедицину Ради Європи і додаткових протоколів до неї, а також необхідності прийняття нового Додаткового протоколу про захист ембріона та плода людини. Крім того, на часі важливим є прийняття Генеральною Асамблеєю ООН Конвенції про клонування людини.

1. Тарахонич Т. І., Тарахонич О. І. Біоетичні проблеми: теоретично-правовий аспект // Вісник Національної академії наук України. 2002. № 1. С. 41–43. 2. Короткий Т. Р.

Правові аспекти клонування людини // *Вісник Національної академії наук України*. 2002. № 3. С. 46–52. **3. Медведєва М. О.** Місце еко- та біоетичних стандартів у механізмі міжнародно-правового захисту прав людини. Київ: ІМВ, 2015. 52 с. **4. Тіріна М. П.** Особливості функціонування та проблеми реалізації прав і свобод людини і громадянина нового покоління у сучасній державі (на прикладі біологічних): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Маріуполь, 2013. 20 с. **5. Васильєва Н. Г.** Право на цілісність особистості в праві Європейського Союзу: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11. Харків, 2008. 197 с. **6. Ксьондзик К. В.** Становлення договірних та інституційних засад міжнародно-правового захисту соматичних та репродуктивних прав людини: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11. Київ, 2017. 204 с. **7. Кашинцева О. Ю.** Проблеми права біоетики: курс лекцій. Київ: КУП НАНУ, 2012. 192 с. **8. Третьякова В.** Розв'язання глобальних біоетичних проблем у контексті міжнародного біоетичного права. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2013. № 4. С. 128–131. **9. Гревцова Р. Ю.** Біоетичні виклики сучасності і правові рішення: європейський вимір і український досвід. Матеріали Четвертого національного конгресу з біоетики з міжнародною участю (Київ, 20–23 верес. 2010 р.). Київ, 2010. С. 61–62. **10. Булеца С. Б.** Право фізичної особи на життя та здоров'я як об'єкт цивільно-правової регламентації: порівняльно-правовий аналіз регулювання в Україні, Угорській, Словачкій та Чеській республіках: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Одеса, 2005. 22 с. **11. Медведєв В. В.** Зигота – носій окремого життя (стисла апологія). Матеріали Четвертого національного конгресу з біоетики з міжнародною участю (Київ, 20–23 верес. 2010 р.). Київ, 2010. С. 156–157. **12. Andorno R.** First Steps in the Development of an International *Biolaw*. *New Pathways for European Bioethics* / eds.: C. Gastmans, K. Dierckx, H. Nys, P. Schotmans. Intersentia, 2007. P. 121–138. **13. Chedeville Caroline.** Les norms internationaux de la bioethique. Institut des Hautes Études Internationales. Paris: П Panthéon-Assas, 2016. 37 p. **14. Ten Have H.** Encyclopedia of Global Bioethics. 2016. **15.** Біоетика: підручник / Е. Згречча, П. Дж. Спаньйо-ло, М. Л. П'єтро та ін.; пер. з італ. В. Й. Шовкун. Львів : Вид-во «Медицина і право», 2007. 672 с. **16. Beauchamp T. L., Childress J. F.** Principles of biomedical ethics. Sixth Ed. Oxford University Press, 2001. 454 p. **17. Tokarczyk R.** Prawa narodzin, życia i śmierci. Wydanie 11. Warszawa, 2012. 498 s. **18. Ostrovska B. V.** Bioethical aspects of ratio between reproductive rights of a human being and his right to life in the process of using assisted reproductive technologies. *Evropský politický a právní diskurz*. 2017. Svazek 4. 1 vydání. S. 83–90. **19. Островська Б. В.** Міжнародно-правове регулювання репродуктивного та терапевтичного клонування людини. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2018. № 1. С. 39–46. **20. Островська Б. В.** Евтаназія vs права на життя: проблема прав людини. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2017. № 3. С. 47–53. **21. Островська Б. В.** Заборона фінансової вигоди у міжнародному праві стосовно використання тіла людини та його частин (біоетичні аспекти). *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. Київ: НАВС, 2018. № 107 (2). С. 329–347. **22. Островська Б. В.** Міжнародно-правові аспекти захисту життя людини у процесі застосування інноваційних біомедичних технологій. *Наука та інновації*. 2018. № 14 (5). С. 27–36. **23.** Convention for the Protection of Human Rights and Dignity of the Human Being with regard to the Application of Biology and Medicine: Convention on Human Rights and Biomedicine (Oviedo, 4.IV.1997), No. 164. URL : <https://rm.coe.int/168007cf98> (дата звернення: 25.12.2018).

References:

1. Tarakhonych T. I., Tarakhonych O. I. Bioetychni problemy: teoretychno-pravovyi aspekt. *Visnyk Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy*. 2002. № 1. S. 41–43.
2. Korotkyi T. R. Pravovi aspekty klonuvannia liudyny. *Visnyk Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy*. 2002. № 3. S. 46–52.
3. Medvedieva M. O. Mistse eko- ta bioetychnykh standartiv u mekhanizmi

mizhnarodno-pravovoho zakhystu prav liudyny. Kyiv : IMV, 2015. 52 s. **4.** Tyrina M. P. Osoblyvosti funktsionuvannya ta problemy realizatsii prav i svobod liudyny i hromadianyna novoho pokolinnia u suchasni derzhavi (na prykladi biolohichnykh): avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.02. Mariupol, 2013. 20 c. **5.** Vasylieva N. H. Pravo na tsilnist osobystosti v pravi Yevropeiskoho Soiuzu: dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.11. Kharkiv, 2008. 197 s. **6.** Ksondyk K. V. Stanovlennia dohovirnykh ta instytutsiynykh zasad mizhnarodno-pravovoho zakhystu somatichnykh ta reproduktyvnykh prav liudyny: dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.11. Kyiv, 2017. 204 s. **7.** Kashyntseva O. Yu. Problemy prava bioetyky: kurs lektsii. Kyiv : KUP NANU, 2012. 192 s. **8.** Tretiakova V. Rozviazannia hlobalnykh bioetychnykh problem u konteksti mizhnarodnoho bioetychnoho prava. Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2013. № 4. S. 128–131. **9.** Hrevtsova R. Yu. Bioetychni vyklyky suchasnosti i pravovi rishennia: yevropeyskyi vymir i ukraïnskyi dosvid. Materialy Chetvertoho natsionalnoho konhresu z bioetyky z mizhnarodnoiu uchastiu (Kyiv, 20–23 veres. 2010 r.). Kyiv. 2010. S. 61–62. **10.** Buletsa S. B. Pravo fizychnoi osoby na zhyttia ta zdorovia yak ob'iekt tsyvilno-pravovoi rehlamentatsii: porivnialno-pravovy analiz rehuliuвання v Ukraini, Uhors'kii, Slovats'kii ta Ches'kii respublikakh: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.03. Odesa, 2005. 22 s. **11.** Medvediev V. V. Zyhota – nosii okremoho zhyttia (stysla apolohiia). Materialy Chetvertoho natsionalnoho konhresu z bioetyky z mizhnarodnoiu uchastiu (m. Kyiv, 20–23 veres. 2010 r.). Kyiv. 2010. S. 156–157. **12.** Andorno R. First Steps in the Development of an International *Biolaw*. *New Pathways for European Bioethics* / eds.: C. Gastmans, K. Dierckx, H. Nys, P. Schotmans. Intersentia, 2007. P. 121–138. **13.** Chedeville Caroline. Les norms internationales de la bioethique. Institut des Hautes Études Internationales. Paris: II Panthéon-Assas, 2016. 37 p. **14.** Ten Have H. Encyclopedia of Global Bioethics. 2016. **15.** Bioetyka: pidruchnyk / E. Zghrechcha, P. Dzh. Spaniolo, M.L. Pietro ta in.; per. z ital. V.Y. Shovkun. Lviv : Vyd-vo «Medytsyna i pravo», 2007. 672 s. **16.** Beauchamp T. L., Childress J. F. Principles of biomedical ethics. Sixth Ed. Oxford University Press, 2001. 454 p. **17.** Tokarczyk R. Prawa narodzin, życia i śmierci. Wydanie 11. Warszawa, 2012. 498 s. **18.** Ostrovska B. V. Bioethical aspects of ratio between reproductive rights of a human being and his right to life in the process of using assisted reproductive technologies. *Evropský politický a právní diskurz*. 2017. Svazek 4. 1 vydání. S. 83–90. **19.** Ostrovska B. V. Mizhnarodno-pravove rehuliuвання reproduktyvnoho ta terapevtychnoho klonuvannya liudyny. Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2018. № 1. S. 39–46. **20.** Ostrovska B. V. Evtanazija vs prava na zhyttia: problema prav liudyny. Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2017. № 3. S. 47–53. **21.** Ostrovska B. V. Zaborona finansovoi vyhody u mizhnarodnomu pravi stosovno vykorystannia tila liudyny ta yoho chastyn (bioetychni aspekty). Naukovyi visnyk NAVS. Kyiv : NAVS, 2018. № 107 (2). S. 329–347. **22.** Ostrovska B. V. Mizhnarodno-pravovi aspekty zakhystu zhyttia liudyny u protsesi zastosuvannya innovatsiynykh biomedychnykh tekhnolohii. Nauka ta innovatsii. 2018. № 14 (5). S. 27–36. **23.** Convention for the Protection of Human Rights and Dignity of the Human Being with regard to the Application of Biology and Medicine: Convention on Human Rights and Biomedicine (Oviedo, 4.IV.1997), No. 164. URL : https://rm.coe.int/168007cf98_дата_звернення_25.12.2018).

Bohdana V. Ostrovska. The right to life protection in the context of the solution of actual bioethical problems in international law

Scientific and technological progress in biology, medicine, genetics, in particular in the field of assisted reproductive technology, cloning, abortion, euthanasia, the use of human anatomical materials (its organs, tissues, cells and blood) for research purposes, donation and transplantation, made it necessary to study the problems of bioethics, that arose under the influence of such achievements.

Public discussion regarding the comparison of the benefits and ethical acceptability of the above-mentioned achievements of progress in biomedicine in relation to humans necessitated the solution of existing problems in the area of international law.

The study of international legal acts relating to the right to life in the field of bioethics makes it possible to formulate the following conclusions and proposals. In particular, stresses the importance of: fixing the moment of human life origin in the international law; fixing the international legal status of the human embryo; prohibition of eugenic practices; restriction of the right to life on prenatal stage of human development by equal right to life of the mother; prohibition of the use of embryonic stem cells and other human embryonic materials for scientific, medical, cosmetic and other purposes; development of therapy with alternative sources of stem cells: own stem cells of the adult organism, as well as stem cells of the cord blood and placenta; prohibition of both reproductive and therapeutic human cloning; prohibition of "human biotechnological improvement" through the use of innovative technologies for improving of its physical or intellectual qualities; prohibition of genetic manipulation at the prenatal stage of human development, threatening future generations of mankind (in particular, the creation of chimeras, hybrids, mutants); limitation of human genetic material manipulations with therapeutic, diagnostic or preventive purposes; prohibition of euthanasia (both active forms - assisted suicide and passive - "mercy-killing"); development of palliative care as an alternative to euthanasia; unification of legal regulation of donation and transplantation; creation of international donor registers; determination of the legal status of the human body and its parts; prohibition of human organs and tissues sale at the level of universal international law.

Taking into account the differences between the national legal acts of the states concerning the problems of bioethics, it is considered appropriate to unify them at the level of international law. The questions of the ratification of the Convention on Human Rights and Biomedicine of the Council of Europe and its Additional Protocols, as well as the need for the adoption of a new Additional Protocol on protection the human embryo and fetus, are remaining open. In addition, the adoption by the UN General Assembly of the Convention on Human Cloning is important at the time.

Since human life is the highest value, all the achievements of mankind, the emergence of which is driven by scientific and technological progress, should be directed at its preservation.

Key words: *scientific and technological progress, international law, right to life, bioethics.*

DOI: 10.33663/0869-2491-2019-30-419-425

УДК 340.12 : 351 : 91

В. П. ПЛАВИЧ

доктор філософських наук,
кандидат юридичних наук, професор,
Одеський національний університет ім. І.І. Мечникова

СИСТЕМНЕ ЗАСТОСУВАННЯ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА У ВНУТРІШНЬОМУ (НАЦІОНАЛЬНОМУ) ПРАВОПОРЯДКУ УКРАЇНИ

Розглядаються питання застосування міжнародного права у внутрішньому правопорядку України. Проаналізовано процес узгодження внутрішньодержавного права з